

Victor NEUMANN

Re-inaugurarea sinagogii din Timișoara-Cetate

I

În ziua de 6 mai a.c. a avut loc reinaugurarea și resacralizarea sinagogii de rit occidental din Timișoara-Cetate. Îi cunoșteam istoria din mărturiile generațiilor precedente și din piesele documentare descoperite și citite în arhiva comunității evreiești; îi admirasem impresionanta arhitectură; o frecventasem atunci când prim rabinul Ernest Neumann m-a integrat în celebrarea sărbătorilor, ajutându-mă la îmbogățirea cunoștințelor istorice cu reperele spiritualității iudaice. Sînt acestea doar cîteva motive pentru care am urmărit cu entuziasm redeschiderea sinagogii din Timișoara-Cetate. Voi rememora (rezumînd) informațiile privind începuturile acestui lăcaș de cult, subliniind importanța evenimentului din perspectiva istoricului.

Sinagoga din Timișoara-Cetate a fost construită în anii 1860-1865, înainte ca evreii să primească emanciparea din partea Monarhiei Austro-Ungare (prin legea nr. 17/22-23 decembrie 1867). Firme faimoase au furnizat piatra de construcție, faianța, teracotele, ușile și ferestrele, ornamentele. Documentele de la mijlocul secolului al XIX-lea arată cît de important a fost acest proiect. Investițiile au fost impresionante. De exemplu, pentru materialele de sticlă necesare sinagogii și cumpărate de la K. K. Landesbefugte Tueren & Fenster Fabrik din Viena s-a plătit suma de 8.294 de guldeni austrieci; pentru marmura de Almăj („Almaser Marmor”) s-a plătit suma de 3.014 guldeni; pentru teracote s-a plătit către Heinrich Drasche K. K. Pr. Thonwaaren Fabrik Inzerdorf am Wienerberg suma de 3.323 guldeni. Potrivit rabinului Moritz Löw (Löwy Mór), costul construcției a fost de aproximativ 80.000 de guldeni, sumă acoperită în totalitate de comunitate prin vînzarea către membrii comunității a dreptului de proprietate asupra locurilor din templu și a 200 de acțiuni cu dobînda de 5 %. Celebrul arhitect și inginer vienez Carl Schumann a fost invitat să proiecteze construcția. Comunitatea plătișe transportul mărfii, deplasarea și șederea meșterilor care au lucrat la finisarea lucrărilor. Baza financiară a comunității neologe arată că în anii care au premers legiferării egalității în drepturi evreii locului acesta fuseseră integrați în viața orașului. Sînt multe localități din regiune în care au fost ridicate sinagogi neologe în anii 1828-1860, ceea ce s-a datorat nu doar creșterii demografice, cît mai ales curentului liberal de gîndire pe care l-a îmbrățișat majoritatea evreilor și care s-a făcut remarcant prin întinsul segment al burghezei urbane și regionale.

II

După compromisul austro-ungar (1867), în regiunile aflate în administrația Ungariei a continuat educația religioasă. Antisemitismul n-a fost o caracteristică a segmentelor sociale ce populaseră Timișoara în anii 1860-1910. Prosperitatea evreilor e sugerată de faptul că între anii 1860 și 1910, numărul evreilor din Timișoara s-a triplat. În 1860, în oraș trăiau 425 de familii, cu 2.360 de suflete și viața religioasă se desfășura în patru temple. În anul 1871, dintr-o populație totală de 34.000 de locuitori,

numărul evreilor era de 3.982, adică 12,36%. În anul 1880, cifrele statistice indicau 4.019 persoane, adică 12% din totalul locuitorilor orașului. În anul 1890, 4.870, adică 12%; în 1900, la 6.057, ceea ce însemna 14,2%, iar în 1910, 6.729, adică 15,5%.

Aidoma altor comunități din oraș și din regiune, liderii evreilor cultivaseră relații bune cu instituțiile și reprezentanții statului. Invitarea împăratului Franz Josef I la inaugurarea sinagogii din Timișoara-Cetate face parte din relațiile de acest fel. Deși sinagoga fusese deschisă oficial în anul 1865, reprezentanții evreimii timișorene au organizat o a doua inaugurare în onoarea vizitei lui Franz Josef I, care a avut loc în ziua de 7 mai 1872. Pe o placă dezvelită atunci se menționează:

Cu ocazia preamăritei sale vizite, onorându-ne cu prezența sa de cel mai înalt rang și aducând semnul milostiv al aprobării sale, Franz Josef I a inaugurat încă o dată templul nostru strălucit și sfânt. Conținutul acestei plăci de marmură este lăsat ca amintire nepoșilor de mai târziu, ca o mărturie că milostivirea dinastiei habsburgice s-a extins asupra tuturor cultelor.

Evreii neologi din Timișoara și din Banat reprezentaseră o burghezie liberală, implicată fiind în viața publică și contribuind la dezvoltarea și europenizarea orașului. E important de invocat aici numele lui Ignátz S. Eisenstädter von Buziaș, moșier și bancher, președinte al comunității evreiești sub conducerea căruia s-a construit și inaugurat sinagoga neologă de rit occidental din Cetate în anii 1865 și 1872. Era o figură reprezentativă pentru cercul evreilor care a contribuit la organizarea și administrarea fabricilor, la dezvoltarea sistemului bancar, la diversificarea și calitatea presei facilitând circulația informațiilor și a ideilor. Nu e o întâmplare faptul că sinagoga din Cetate aparține ritului occidental, că acesta a construit lăcașul de cult monumental, simbol al particularităților spirituale și culturale ale evreilor din arealul Europei Centrale.

III

Cum se explică o astfel de trăsătură încă puțin cunoscută istoricilor din România și deloc amintită în ocazii festive cum a fost și aceea din 6 mai a.c.? Aspirațiile de modernizare ale evreilor au fost gândite și formulate pentru întâia oară de Moses Mendelssohn (supranumit al treilea Moise, primul fiind personajul biblic, iar al doilea gânditorul Maimonide), teolog și filozof, reprezentant de vîrf al gândirii iudaice și al iluminismului german și european. Reforma mendelssohniană a fost una liberală, constînd în pregătirea și obținerea emancipării și integrării juridice, civice și administrative a evreilor europeni în structurile statale ale timpului. Ideile lui Mendelssohn au fost receptate și dezvoltate în Banatul Timișoarei de prim-rabinul de Arad, Chorin Aron (pentru scurt timp și rabin de Timișoara). Așa se explică stilul arhitectural al sinagogii din Cetate – la fel și ornamentica - împrumutînd și amalgamînd simbolistici de proveniențe diverse. Tot astfel, orga și corul acestor sinagogi de rit occidental probează profunde și fecunde punți de legătură intelectuală și senzitivă cu Europa Centrală din faza celei dintîi modernizări și modernități. (vezi și Victor Neumann, *Evreii Banatului. O mărturie a multi- și interculturalității Europei Central-Orientale*, ediția a II-a, Brumar, Timișoara, 2016; Idem, „Europe, Religions and State Modernity: Mendelssohn’s Vision”, în *Euroregionalia*, National Museum of Art Timișoara&Center for Advanced Studies in History, N.7/2020).

Valorificarea patrimoniului religios și cultural evreiesc, integrarea lui în istoria și memoria Timișoarei și a regiunii e de dorit să fie înțelese în relație cu destinul orașului ale cărui începuturi moderne sînt rezultatul politicilor reformiste ale *Aufklaerung*-ului austriac de inspirație occidentală. Sinagoga din Cetate e un simbol al reformei iudaice și al procesului de occidentalizare care au jucat un rol decisiv în emanciparea evreilor Europei Centrale și implicit a evreilor timișoreni, precum și în afirmarea și multiplicarea spiritului lor creativ ce se regăsește în numeroasele inovații științifice, în pilduitoarea profesare a artelor și meseriilor, în internaționalizarea culturilor tehnică și umanistă, în procesul de rapidă industrializare, în dezvoltarea comerțului și în multiplicarea relațiilor dintre Estul și Vestul Europei. Toate acestea, multe altele, mă fac să spun că restaurarea și reînnoirea sinagogii neologice de rit occidental contribuie la cunoașterea realităților evreiești și ale urbei în general, demonstrînd totodată importanța politicii de recunoaștere și valorificare a diversității confesionale a Timișoarei, a regiunii Banat și a României. Admițînd și cultivînd pluralitatea, statul român și comunitatea națională în ansamblul său fac încă un pas esențial spre democrație.

Timișoara, 8 mai 2022